

УДК [070.1:327.39(=161.1):323.1](477)“19”

ІДЕОЛОГІЧНІ Й ПОЛІТИЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ КОМУНІКАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ МОСКВОФІЛЬСЬКОЇ ПРЕСИ

Тетяна Слотюк

Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Генерала Чупринки, 49, Львів, 79044, Україна, e-mail: burdeha@ukr.net

У статті проаналізовано основні ідеологічні та політичні детермінанти москвофільського дискурсу початку ХХ століття. Взято до уваги основні аспекти цього комунікативного процесу: проблема мови, питання історії, національна ідентичність, церковно-релігійне життя та питання культури. Виявлено основні програмні документи та ідеологеми, якими послуговувалися москвофільські видання.

Ключові слова: преса, мова, історія, комунікація, ідеологеми.

Москвофільська преса була покликана виконувати не стільки інформаційну й комунікаційну функцію, скільки – політичну стратегію, здійснювати ідеологічно-пропагандистське забезпечення інтересів Росії. Постає запитання: якими теоретичними й політичними детермінантами було позначене функціонування москвофільської преси? Спроби відповісти на це запитання можна було зауважити вже і тоді, напередодні Першої світової війни. У статті «Русская идея в Галиции» Д. Донцов зазначав: «Теоретической основой партии [йдеться про москвофілів. – Т. С.] является учение о «триединой Руси». Москвофилы думают, что русские, украинцы, белоруссы – один народ, что украинский язык – не язык, а жаргон и что литературным языком для украинцев должен быть русский» [6, с. 65].

Важливим є питання про ідейно-теоретичний арсенал москвофільської преси, адже її вплив на аудиторію був обмежений не лише незначними тиражами, незначною кількістю періодичних видань, але й іншими чинниками. Маємо на увазі політичну актуальність, історичну достовірність і перспективність головних ідейно-теоретичних засад (а саме з цим ми пов'язуємо ефективність впливу на соціум, як цього вимагає соціальнокомунікаційний підхід).

На з'їзді мужів довіри «Русско-народной партии» (1900) москвофільське керівництво ще раз повторило основні принципи, які сповідувала «Русско-народная партия»: національна і культурна єдність всього «русского народа»; необхідність для «русского населения» Австрії здобувати освіту і розвивати культуру, не розриваючи зв'язків із традиційними основами «русского народа» (а вони були відомі – «самодержавие, православие, народность»); партія вбачала своє завдання в тому, щоб захищати «русское население» Австрії від його національних противників (тобто від українців – «мазепинців» і «сепаратистів») і від вбивчого для «русской народности» і церкви соціалізму; беручи до уваги приналежність «русского населения» Галичини

до «малорусского племени», керівництво партії визнавало природну необхідність займатися просвітою «русского населения» в Галичині «галицко-руским наречием», але не відмовляючись від «общерусского языка и общерусской литературы, представляющих национальное и культурное выражение всего русского народа» [17, с. 9].

Від створення «Русско-народной партии» почалася політична еволюція москвофільського руху, суттю якої було щораз виразніша антиукраїнська спрямованість. На початку 1900 року в «Галичанине» було опубліковано цикл статей під назвою «Галицкие национал-демократы» (це фактично редакційна публікація, бо вона відображала позицію редакції як певного суб'єкта і позицію партії в політичному і соціальнокомунікаційному просторі). Сутність цієї позиції висловлена чітко: «Мы малороссы и русины, но признание нами национального и культурного единства всего русского народа не помешает нам любить наш галицко-русский и буковинско-русский народ... Общерусская идея, признающая русскими всех, которые называют себя «русскими», и «русскими», и «руськими», обнимает великий русский народ, состоящий из... спектра Русей» [3]. Питання теоретичного і наукового обґрунтування головних москвофільських ідеологем просте й однозначне. Безперечно, що галицькі москвофіли повторювали історичну концепцію М. Карамзіна, який написав «Историю Государства Российского» у суто імперському самодержавному русі. Обґрунтовуючи велич Росії як держави, він і історію Київської Русі розглядав як частину історії Росії. Це, власне, й було передумовою появи ідеї «единой и неделимой России» й ідеї «единства всего русского народа». Зрештою, ніхто із видатних російських істориків ХІХ ст. (В. Ключевський, В. Соловйов) не відважився розглянути історію як вчений, а не як патріот, ніхто не відважився сприйняти історію російської державності без Київської Русі. Підхід, зумовлений російським патріотизмом, помітний і в інших науках – етнографії, філології. М. Грушевський зазначив про цю обставину в статті «Спірні питання староруської етнографії», в якій доводить некоректність так званої теорії М. Погодіна. Суть цієї теорії ось у чому: М. Погодін вважав, що у Києві перед татаро-монгольською навалою були великороси [12, с. 11], які після нападу помандрували на північ, а лише тоді на їх місце прийшли галичани. Це і дало підстави для політичного міфу про «Киев – мать городов русских», а також – і для ідеї «единства всего русского народа», «единой и неделимой Руси». Галицькі вчені-москвофіли, діячі, близькі до москвофільського руху, лише повторювали основні тези російської історичної науки, яка не могла не бути офіційною. Зокрема, «Народная история Руси отъ начала до новѣйшихъ временъ пѣсля наилучшихъ историкѣвъ составлена и издана Богданомъ А. Дѣдицкимъ» в 1866 р. – яскравий взірєць такої компіляції, чого й сам автор не приховував.

Концепцію російської історичної науки й заперечив М. Грушевський. У скороченому вигляді М. Грушевський виклав свої погляди у книзі «Статьи по славяноведению» (1904), а наступного року статтю «Звичайна схема «русской» історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства» було видрукувано в «Літературно-науковому віснику». На думку М. Грушевського, «Київський період перейшов не у володимиро-московський, а в галицько-волинський ХІІІ в., потім литовсько-польський ХІV–ХVІ вв. Володимиро-московська держава не була ані спадкоємницею, ані наступницею Київської, вона виросла на своїм корені...» [4]. М. Грушевський заперечив також існування «общерусской» історії й «общерусской» народності [4].

Концепція М. Грушевського руйнувала міфи російської історичної науки, підживляла історичний фундамент імперії, вже не кажучи про пропагандистські стереотипи москвофільської публіцистики щодо міфу про «єдинство всего русского народа» і про «общерусский литературный язык», нібито спільний для всіх гілок чи племен цього єдиного народу. У центрі боротьби було і мовне питання, з яким пов'язана низка проблем: й інтерпретація минулого, і проблема окремішності українського народу, і відповідь на болісне для наддніпрянських українців (малоросів) і галицьких русинів від середини ХІХ ст. питання ідентичності.

І в цьому ми вбачаємо зумовленість регулярної появи на сторінках москвофільської преси публікацій, в яких було порушено мовну проблему. Проте це був не мовний, а суто політичний дискурс, який мав розв'язати через дискусію про мову політичні проблеми і досягти політичної мети. Варто звернути увагу на вибір мови в тому чи іншому москвофільському виданні: це або російська мова (в «Прикарпатской Руси», наприклад, цілком пристойна), або ж «російська» мова «Галичанина» (радіше «огидний російсько-галицький волапюк», як висловився Ф. Корш про російсько-малоросійський суржик у містах України), або так звана «народна мова» «Русского слова» і «Голоса народа» та інших москвофільських видань з етимологічним правописом. Саме з політичних міркувань москвофіли не вживали тієї української мови, якою послуговувалися українські видання. Для москвофілів не існувало української літературної мови, українську мову вони вважали «наречием» російської мови. Використання української мови означало б її визнання і заперечувало б, відповідно, ідею «єдинства русского народа». Постійна наявність у політичному контенті москвофільської преси публікацій з приводу мови, правопису, української літературної мови на початку ХХ ст. теж не була випадковою. Процес формування української літературної мови в ХІХ ст. був складним, він мав політичний підтекст. Йдеться про процес формування української нації, що не могла сформуватися на іншомовній основі.

Дискусія з приводу української мови була відображенням боротьби не лише за сучасне українського народу, а й за його історичні перспективи. Це помітно в роки першої російської революції, вибух якої був спричинений не лише соціальними, а й нерозв'язаними національними проблемами. Ці дискусії поновилися після відновлення української преси у Наддніпрянській Україні. Щоправда, Д. Дорошенко зазначає, що національний рух у російській Україні зростав так швидко, що мова не встигала за ним, а коли на початку 1905 року почали виходити українські газети, то вже не було часу сперечатися про те, якою мовою писати, які слова вибирати: «Коли народжувалася нова українська преса, то, правду сказати, мало хто звертав увагу на те «якою мовою писати...» [10, с. 231]. Дискусія про мову тривала, бо ще вийшли друком дискусійні праці Б. Грінченка («Тяжким шляхом» в 1906 р.), І. Нечуя-Левицького («Криве дзеркало української мови» у 1911 р.).

Те, що для українських діячів було поточною проблемою, яку треба розв'язувати і яку інші народи розв'язували упродовж тривалого часу, для галицьких москвофілів (як і для їхніх російських покровителів) було тим чинником, що руйнує основи російської державності. Уже на початку 1905 року «Галичанин» пише про революційні заворушення в Росії. Неадекватна оцінка цих подій поєднується із закликами виховати молодь в «істинно русском духе», оскільки існує дуже хистка українська сепаратистська ідея. Вихід один – оживити суспільне середовище ідеєю

«русского единства». На думку авторів видання, розвиток таланту може забезпечити рідна мова – російська, а не польська, не німецька, не «начинающая в XX ст. образовываться «мова» будто «украинская», и прежде всего далекая от русского литературного языка» [2]. Назагал автор мав рацію: українською мовою навряд чи можна виховати «истинно русского человека». Проте заклик до виховання молоді – це не більше як маніпуляція.

Російська революція і український рух, що був потужним у Галичині і зростав у російській Україні, і зумовили увагу москвофільської преси до проблеми мови. Один із пропагандистських піків мовного дискурсу припав на 1907 рік. Це пов'язано з парламентськими виборами. Маніпулюючи поняттями «русский язык», «язык галицко-русских», «общерусский литературный язык», «Галичанинъ» прагне домогтися запровадження «русского официального языка» в громадському діловодстві (№60), регулярно з'являються антиукраїнські публікації. Найбільш одіозні, що були опубліковані до парламентських виборів, поєднувалися з публікаціями (власними або передрукованими з російських газет), в яких повторювалася одна і та ж теза – «единство русского народа». Один із авторів, використавши в назві своєї статті сакраментальне для російської інтелігенції питання «Что делать?», стверджує, що «русская идея» не полягає в тому, «чтобы охранять (и то с грехом пополам) три буквы «ъ», «ы», «ѣ» и дашки разного типа... Пора нам выбиться на торный путь, сбросить клеймо презренного рутенства, заявить с парламентской трибуны, что мы русские и действовать въ том духѣ ни на кого не оглядываясь» [7]. Не менш категоричним був і автор статті «В напутствие нашим депутатам», який теж окреслив політичну тактику і стратегію радикального крила москвофільського руху. Тези цієї публікації: українці – це вже не просто партія, а вкрай ворожий народ, навіть більш ворожий, ніж поляки, німці. «Последнее звено, которое нас соединяло, т.е. название «Русь» они почти совсем отбросили и приняли своеобразную кличку. Що-же нам осталось общего? Язык? Они стараются тоже создать особый языкъ, который неприятно поражает русское ухо» [8]. Публікації з політичним підтекстом радикально налаштованих москвофілів, які фактично утверджували повну ідентичність із «русским народом» і «общерусский язык», певною мірою дисонували з позицією політичного товариства «Русская Рада», керівництво якої заявило у своєму заклику: «Кто презираетъ языкъ своих предковъ яко «мертвечину» и прозывает его «язычиємъ», тот подобен вырождному сыну, осквернившему могилу своих родителей».

Поява в 1907 р. ще кількох ідеологічно чітко означених публікацій, передрук статей відомого київського українофоба Т. Флоринського («Толки об автономии Украины» из «Киевлянина») мали підготувати аудиторію до головної політичної події року – виступу в парламенті російською мовою москвофільського посла Д. Маркова, що сталося 26 червня (9 липня) 1907 року. «Галичанинъ» назвав цей день історичним для Карпатської Русі. Безперечно, що це не була особиста ініціатива Д. Маркова. В одному із наступних чисел «Галичанинъ» заявив, що це початок боротьби за права «русского языка» в Австрії, закликав збирати підписи (як у 1892 р. проти запровадження фонетичного правопису) для підтримки Д. Маркова. У цій ситуації йшлося не про історичну обґрунтованість присутності «русского народа» в Галичині, а про досягнення певної політичної мети. Джерелом цієї інформації був не Д. Марков, а Російська імперія як суб'єкт міжнародного права. Москвофільська преса чи її публіцисти тільки здійснювали процес комунікації. А отримувачем,

адресатом інформації був не лише «русский народ» Галичини. Ще більшою мірою ця інформація була призначена для міжнародної громадськості, для урядів європейських країн, зокрема, й для Відня, який мав усвідомити, що Галичина – це «исконно русская земля», на якій живе «русский народ» («Галичанинъ», москвофільські публіцисти навіть перестали вживати означення «галицко-русские»).

Подальші події (з'їзд мужів довіри «Русско-народной партии»), потужна пропагандистська позиція проти «рутенства», не менш активна антиукраїнська кампанія, регулярна поява публікацій про «общерусский язык» в Австрії) явно свідчили про політизацію (з проросійською орієнтацією) інформаційно-комунікаційного процесу. Після з'їзду мужів довіри «Галичанинъ» уже відверто (на відміну від попередніх років) пише про «общерусский язык» в Австрії як реальний факт. Політизація інформаційно-комунікаційного процесу, яка полягала в утвердженні російської мови й ідентичності, в ідеологічно-пропагандистському забезпеченні європейського і, зокрема, галицького вектора політики Росії, зміцнювалася із наближенням слов'янського конгресу в Празі. Одним із його завдань і була нейтралізація українського руху і заперечення окремішності українського народу.

Надії москвофілів на слов'янський з'їзд у Празі (1908), який повинен був спричинитися до російсько-польського порозуміння і взаємних поступок (поляки підтримують «русских» у Галичині, а російський уряд йде назустріч полякам у Росії) не справдилися. «Галичанинъ» не приховував свого розчарування з приводу виступу Р. Дмовського, лідера «вшехполяків» у газеті «Siowo Polskie», який заявив, що поляки не можуть мати симпатій до спроб штучного перетворення русинів у «русских». Ні стриманість польських партій щодо визнання «русского народа» в Галичині, ні поміркований виступ М. Короля в Галицькому сеймі (квітень 1908 року), який теж заперечив спроби «новокурсників» ідентифікувати галицьких русинів як «русских» – ніщо не могло стримати інформаційно-пропагандистську кампанію.

Обидва москвофільські угруповання продовжили антиукраїнську пропаганду і після розколу, хоча певна відмінність у комунікаційній тактиці і стратегії була. Не маючи симпатій ні до українців («мазепинців» і сепаратистів), ні до української мови, заперечуючи потреби заснування українського університету, старше покоління і надалі прагнуло залишатися «старорусинами», «галицко-русскими», лояльними до Відня. «Галичанинъ» у 1912 році заявляє: «Культурное и национальное единство всех русских племен – это главная, принципиальная основа русско-народного движения в Австрии» [11]. Натомість «новокурсники» («Русская народная организация»), позиціонуючи себе як «русских» і домагаючись офіційного визнання та відповідних прав, зафіксованих у Конституції Австро-Угорщини, утверджували себе як проросійська політична сила, як виконавець російського політичного проекту щодо Галичини. Після розколу «Русско-народная партия» поступово занепадає як активна політична сила. Керівництво партії визнавало, що вона мало займалася народними масами, мало спілкувалася з ними. Така самооцінка дає підстави зробити висновок про низьку ефективність комунікативного процесу москвофільської преси («старорусинів»), але причини глибші, ніж ті, які зазначали «старорусини». Проросійська політична позиція, яку зайняли «новокурсники» («Русская народная организация»), полягала в цілковитому запереченні української ідеї (і різних її аспектів: мови, ідентичності, культури, літератури, не кажучи вже про незалежне існування), що більше, «Русская народная организация» поділяла погляди російського націоналістич-

ного руху. Її друкований орган («Прикарпатская Русь») виходив російською мовою, оскільки був призначений для інтелігенції. Широка аудиторія російської мови не знала, тому ефективність комунікаційного зв'язку між комунікатором і адресатом не могла бути високою. Зрештою, й до інтелігенції газета зверталася російською мовою, якої не знала, але вибір мови був зумовлений політичними міркуваннями. Це щонайменше мало означати у такій формі присутність Росії, легітимізувати її можливі претензії на Галичину як на «исконно русские земли», населення (інтелігенція) якої розмовляє на «русском языке».

У вересні 1909 року у Києві відбувся з'їзд російських націоналістів (взяли в ньому участь і москвофіли-«новокурсники» з Галичини), на якому обговорювано і «русский вопрос» у Галичині й Буковині. З'їзд ухвалив захищати «русский элемент в провинциях искони русских» (№ 16 «Прикарпатской Руси» за 1909 р.), так вважали і в РНО. Визнання «русской (russisch) народности в Австрии – это вопрос жизни и смерти народности!» [13]. І партія, і її друковані органи («Прикарпатская Русь», «Голось народа») вимагали цього визнання без участі народу.

Анексія Боснії та Герцеговини (1908), Слов'янський з'їзд у Празі (1908) загострили суперечності між Росією і Австро-Угорщиною. У ще один чинник зростання міжнародного конфлікту щораз більше перетворювалася Галичина, якій російський уряд (за допомогою громадських організацій і «благодійних» товариств, а також проросійської «Русской народной организации») намагався створити імідж «исконно русской земли» з «русским народом». У цьому й виявилася головна функція РНО. Виконуючи її, намагаючись нав'язати галицьким русинам (а багато хто з них уже відчував себе українцем) думку про те, що вони «русские», «Прикарпатская Русь» боролася не так із рутенством («опаснейшим злом национального сознания»), як з українською ідеєю, а українське питання напередодні війни перетворилося у важливу міжнародну проблему. У разі воєнного конфлікту Галичина опинялася в центрі подій. Саме тому російські урядові й праві (націоналістичні) кола почали активно і цілеспрямовано підтримувати «Русскую народную организацию» і фінансово забезпечувати пропагандистську кампанію, яку вона провадила. Зовсім не випадково 1909 року вийшла друком «Грамматика русского литературного (общерусского) языка для русских в Галичине, Буковине, Угрии» С. Бендасюка (1909). З'явилася вона після відомого виступу Д. Маркова російською мовою в австрійському парламенті. Підручник починався зверненням «Дорогіи братья, русские крестьяне и мѣщане!». Як і Б. Дідицький, С. Бендасюк стверджував, що «русский литературный различается отъ нашего галицко-русского наречия (говора) единственно немногими меньше понятными словами и иным выговором где-яких букв» [1, с. 5]. Суть в іншому. С. Бендасюк зазначає про політичне значення появи підручника, про політичні наслідки вивчення і поширення російської мови: «Прежде всего съ поры, якъ нашъ народъ усвоить себѣ тот языкъ, то украинский сепаратизм упаде у насъ быстро самъ собою безъ борьбы, безъ спорфвъ» [1, с. 8]. Новий виток пропагандистської кампанії розпочався 1911 р. Це було зумовлено переписом населення. РНО вимагала, щоб населення записувало себе як «русский» (з двома «с»).

Всеукраїнський контекст функціонування москвофільського руху зумовлював і відповідні ідейно-змістові напрями та дискурси комунікаційного процесу. Преса РНО не замовчала і таку дату, як 50-річчя від дня смерті Т. Шевченка. Москвофіли розуміли: потрібно протистояти українству, яке готувалося до двох шевченківських

дат – 50-річчя від дня смерті та 100-річчя від дня народження. Упродовж лютого–березня 1911 року «Прикарпатская Русь» опублікувала вісім матеріалів, що стосувалися шевченківського дискурсу. То були передруки із російської преси (правої і націоналістичної). Це свідчило про те, що шевченківська проблематика – поза межами політичної компетенції «русских» у Галичині. Російський уряд і політичні кола, що підтримували його національну політику, вважали, що київські та галицькі «українофіли» нададуть ювілеєві вузький шовіністський мазепинський характер. Російська націоналістична преса («Новое время», «Свет», «Киевлянин») негативно поставилася до ювілею Т. Г. Шевченка. Київський генерал-губернатор Трепов заборонив приїзд і промови галицьких українців. Промовистою була стаття «Т. Г. Шевченко – певец народного горя» («Прикарпатская Русь», № 423 за 1911 р.), в якій, власне, так і оцінювалася суть його творчості. Проте промовистішими були спроби принизити значення Т. Шевченка в українській історії твердженням, що для нього чужий сепаратизм, що він «русский» письменник, що своїми російськомовними творами він засвідчив свої справжні прагнення, що не дуже відрізняються від «гиганта русского единства – Гоголя».

РНО ж вбачала у формуванні української літературної мови (як і російські українофоби) небезпеку для ідеї «единства русского народа», сприймала його як перешкоду у формуванні «русской» ментальності «галицко-русских», тобто українців. Зокрема, 1911 р. галицький намісник видав циркуляр щодо мови викладання в московфільських бурсах. Там самовільно ігнорували українську мову і запроваджували російську, відповідно комплектували й бібліотеки в бурсах, організовували заходи для вшанування російських письменників, тобто вихованцям намагалися нав'язати чуже їм відчуття «русскости». Цей циркуляр викликав протест РНО та її преси. «Прикарпатская Русь» намагалася пояснити, принижуючи українську літературу і мову, чому в бурсах викладають «общерусский литературный язык». Питання бурс і мови викладання було ніби частковим, але воно цілком узгоджувалося із загальною політичною стратегією РНО.

Загальна політична й комунікаційна стратегія «новокурсників» не змінилася і в наступні роки, що передували Першій світовій війні, бо «Прикарпатская Русь» ще більше уваги надає *питанню ідентичності*. У цьому полягало політичне замовлення Росії, яка фінансувала діяльність РНО в Галичині. С. Макарчук зазначає, що в передвоєнні роки почастишали поліційні повідомлення про фінансову допомогу московфільським інституціям з боку різних російських установ, зокрема, через ті кредитні товариства, якими керували москвофіли. На початку 1913 р., за повідомленнями поліції, О. Бобринський, на прохання делегації галицьких москвофілів, надав для московфільських інституцій у Галичині понад 2 млн. рублів, а це була величезна сума. Гроші для галицьких москвофілів виділяв і Святий Синод [9, с. 97]. На підставі архівних документів висновок про фінансову допомогу галицьким москвофілам, зокрема і газеті «Прикарпатская Русь», роблять й інші дослідники [5, с. 289]. Факт фінансування РНО та її преси з боку іншої держави означав лише одне: діяльність партії та її преси не пов'язана зі своїм народом, зі своєю аудиторією, не залежить від їхніх інтересів і потреб, газета як засіб комунікації не може мати зворотного зв'язку з об'єктом впливу, вибір характеру, форми, змісту цього впливу залежить від інших чинників. У такій ситуації зникає проблема ефективності впливу, оскільки голов-

ним є існування інституції, яка захищає інтереси чужої держави, що полягали в утвердженні думки про «русский» народ у Галичині, який Росія повинна захищати.

У процесі маніпуляції ідеєю «єдинства русского народа» «Прикарпатская Русь» іноді відступає від прямолінійного ототожнення «галицко-русских» з «русским народом», заперечує, що РНО хоче перетворити «галицкое национальное движение в великоруссов» (№ 672 за 1912 р.).

Одним із найважливіших показників політичної суті преси РНО є самооцінка, висловлена публіцистами цієї організації. У великому огляді «К настоящему положению русского национального дела в Галичине» (№ 888 за 1912 р.) автор вважає, що лише «один просвещенный русский национализм, основанный на любви к народу и живой деятельности в состоянии вывести наш народный корабль из опасного водоворота...» [14]. У цьому РНО була солідарна із російськими націоналістами.

Не був позбавлений політичного підтексту і *церковно-релігійний дискурс*. Щоправда, публіцисти московфільського руху в цьому питанні були досить обережними. На відміну від православної Буковини, у Галичині православних парафій було дуже мало. Якщо на Холмщині, яка належала до складу Росії, навернення вірних греко-католицької церкви до православ'я російський уряд заохочував і підтримував відкрито, то в Галичині така політика спричиняла опір і влади, і громадської думки, особливо після відомого прецеденту в с. Гнилички. Московфільська преса маніпулювала поняттям «віра батьків» і своє негативне ставлення до греко-католицької церкви прикривала турботою чи, власне, боротьбою за очищення греко-католицького обряду від латинізації, боротьбою проти переходу в римо-католицьку віру, водночас підтримуючи перехід до російського православ'я. І московфіли, і їхні російські покровителі розуміли значення церкви в житті галицьких українців, бо від підтримки священників значною мірою залежали і перспективи московфільського руху. Саме тому «Галичанин» називав греко-католицьку церкву «рабыней украинской политики», звинувачував її в тому, що це «политиканствующая церковь». У численних публікаціях московфільська преса критикувала митрополита А. Шептицького, галицьких єпископів (Хомишина, Чеховича), єпископа С. Ортинського, який очолював греко-католиків у США. «Галичанин» намагався заохотити священників політично організуватися в одному товаристві, проте критикував тих священників, які підтримували українські політичні партії, критикував керівництво греко-католицької церкви, яке звинувачувало священників-московфілів у проросійській агітації. На сторінках «Славянских известий» (№ 6 за 1909) у публікації «Галицко-русский вопрос» Д. Марков писав про василіан, що це «...дикие, необузданные шовинисты. Их главные черты – фанатизмъ, фальшь, крайняя бесхарактерность и полное невежество. Единственной задачей их является борьба против «схизмы», против «москалей». В настоящее время все василиане – украинофилы». В одному мав рацію Д. Марков – василіани були національно свідомими. Водночас московфільська преса намагалася створити враження, що в Галичині наявний міцний православний рух, який влада переслідує.

Політизацію сприйняття й оцінення подій, заідеологізований підхід можна зауважити і в *культурницькому дискурсі* московфільської преси. Це особливо помітно після розколу московфільського руху. Не випадково В. Шульгин, як і П. Струве, захищав Україну від мазепинців і сепаратистів, а «малорусский говор» – від української літературної мови. І українофоб В. Шульгин, і ліберал П. Струве розглядали

з різних політичних позицій українське питання, розвиток української культури. Однак в їхніх поглядах було і спільне – вони заперечували потребу розвитку української мови і культури, оскільки боялися політичних наслідків цього процесу. У 1912 р. в «Прикарпатской Руси» майже у кожному числі були публікації, пов'язані з російським культурницьким дискурсом. Це статті про А. Майкова, Л. Толстого, О. Герцена, І. Крамського, Г. Успенського, М. Каткова. Газета друкує твори В. Розанова і Теффі, вірші якоїсь В. Рудич і графоманські новели К. Вальницького, молодого москвофільського діяча. Проте впродовж року не було жодної публікації, пов'язаної з українською культурою. Як і в мовному дискурсі, метою подібної стратегії було нав'язати «галицько-руським» думку про неповноцінність української мови і культури порівняно з російською, а ще більшою мірою сприяти формуванню стійкого стереотипу – комплексу національної меншовартості. Цей комплекс був притаманний галицьким русинам 50–60-х років XIX ст., з цього починався москвофільський рух. То вже згодом зневажливе ставлення до української мови і культури, відмова від важкої праці над виробленням української літературної мови набули не лише негативного морального сенсу, але й щораз більше набували чітко означеного політичного сенсу. Бо за своєю суттю така політична поведінка була спрямована проти української ідеї. Саме в цій площині треба розглядати виступи москвофілів проти запровадження фонетичного правопису (1892), пропозицію радикально налаштованих Ю. Яворського і О. Мончаловського на зборах «Галицько-руської матиці» (1900) ввести в галицьку москвофільську пресу російську літературну мову чи вимогу вивчення «общерусского языка», вимогу відкрити приватні російські школи, гімназії тощо.

Аналогічних за суттю прикладів політизації фактів суспільного буття в москвофільській пресі було достатньо. Зокрема, мотив вчинку М. Січинського (вбивство у 1908 р. галицького намісника) москвофільська преса вбачала у ненависті до «галицько-руських». У відомому виступі Д. Донцова на всеукраїнському студентському конгресі у Львові (початок липня 1913 року) москвофільські публіцисти насамперед зазначали примітивну ненависть до Росії. Небажання австрійської влади визнавати існування «русского народа» в Галичині та «общерусский язык» москвофільська преса кваліфікувала як цілеспрямовану антиросійську політику і переслідування «русского народа».

Антисемітизм навіть на побутовому рівні не був чимось прикметним і помітним у житті Галичини, але саме у москвофільській пресі під впливом правої російської преси антисемітизм набув політичного забарвлення. Суть політизації відображення буття полягала у ставленні до будь-якого факту і прояву суспільного буття, по-перше, у контексті політичних відносин у конкретному суспільстві і ще більшою мірою в контексті політичних відносин з Росією; по-друге, в акцентуванні постійної присутності в різноманітних формах російського чинника в усіх сферах життєдіяльності; по-третє, у домінуванні політичної тематики над соціальною, економічною, культурною. Відхід від історичної правди, створення вигідних для імперського мислення ідеологем і міфологем (особливо щодо минулого), перевага суб'єктивного підходу, але узгодженого з офіційною російською історичною наукою, домінування політичної доцільності в аргументації над істиною неминуче призводили до ідеологізації та політизації медійного дискурсу і комунікаційного процесу.

З огляду на це постає питання про ефективність впливу москвофільської преси, тобто з'ясування того, що є головним і визначальним у природі преси, оскільки у функціонуванні преси повинен бути сенс – політичний, економічний. Оскільки регулярно виходили лише партійні друковані органи (головно завдяки фінансовій допомозі з боку Росії), то очевидним є той факт, що про економічну ефективність цієї преси не йдеться. Отже, залишається з'ясувати політичний сенс функціонування москвофільської преси. С. С. (сільський дописувач газети «Русская Рада», найбільш поміркованої серед москвофільської преси того часу) зауважував у дописі «О хлопских газетах», що їх погано редагують, що «они кормят хлопа исключительно лишь политикою и творят что раз то нови партии» [15], що більше треба висвітлювати справи громадські і господарські. Політизація комунікаційного процесу не сприяла ні ефективності впливу москвофільської преси, ні суспільній взаємодії. Москвофільська преса неодноразово заявляла про критичний стан свого руху, про невдачі в політичній та економічній сфері життєдіяльності. «Прикарпатская Русь» зазначала: «...после стольких чувствительных поражений нашей партии, которых главной виновницей и была наша злополучная печать, мы нуждаемся в газете, которая перевоспитала бы нас, возродила...» [16]. «Новокурсники» звинувачували у невдачах старше покоління москвофілів і їхній орган «Галичанинъ», проте ще більші невдачі спіткали згодом і «новокурсників» (ганебна поразка на виборах до Сейму в 1913 р.). Причини цих невдач потрібно шукати не в організації інформаційної й пропагандистської діяльності москвофільської преси, не в організації комунікаційного процесу, а в змісті ідейно-концептуальних засад москвофільського руху. Москвофільські лідери й публіцисти усвідомлювали поразки свого руху, неефективність своєї преси, адже вже на початку 90-х років XIX ст. було зрозуміло, що москвофіли програли боротьбу за маси з українським визвольним рухом. Але сенсом існування москвофільського руху та його преси не була ефективність впливу на соціум. Російська мова газет і журналів, виступи російською мовою в парламенті чи сеймі, «Русский день» у Львові (від 1906 р.), боротьба за православ'я і визнання «общерусского языка» як мови «русского народа» в Галичині, існування (навіть і формальне) різноманітних москвофільських товариств і організацій, безкомпромісна і фанатична боротьба з українською ідеєю – усе це мало демонструвати присутність фантомного «русского народа», щоб у вигідній ситуації Росія мала підстави висловити Австро-Угорщині територіальні претензії щодо визволення «исконно русских земель» і «русского народа».

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бендасюк С. Грамматика русского литературного (общерусского) языка для русских в Галичине, Буковине, Угрии / С. Бендасюк. – Львов, 1909. – 376 с.
2. Воспитание молодежи в русском духе / [Без автора] // Галичанинъ. – 1905. – № 43.
3. Галицко-русские демократы / [Без автора] // Галичанинъ. – 1900. – № 6.
4. Грушевський М. Звичайна «схема» / М. Грушевський // ЛНВ. – 1905. – Т. XXIX. – Кн. II.
5. Добржанський О. Російські консульства в Австрії і розвиток москвофільського руху в Галичині та на Буковині в другій половині XIX – на початку XX ст. /

- О. Добржанський // П'ятий конгрес Міжнародної асоціації українців. Історія. Ч. 2. – Чернівці : Рута, 2004. – С. 283–290.
6. Донцов Д. «Русская идея» в Галиции / Д. Донцов // Украинская жизнь. – 1912. – С. 64–74.
 7. Д-р С-цкій. Что делать? / Д-р С-цкій // Галичанинъ. – 1907. – № 120.
 8. Илгинъ. В напутствие нашимъ депутатамъ / Илгинъ // Галичанинъ. – 1907. – № 121.
 9. Макарчук С. Москвофільство: витоки та еволюція ідеї (середина XIX ст. – 1914 р.) / Степан Макарчук // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. іст. – 1997. – Вип. 32. – С. 82–98.
 10. Матеріали з історії національної журналістики Східної України початку XX століття / [уклад. Н. М. Сидоренко, О. І. Сидоренко] . – К. : Дослід. центр історії укр. преси, 2002. – 448 с.
 11. Петрушевич А. С. Ruthenen или Russen? / А. Петрушевич // Галичанинъ. – 1912. – № 180.
 12. Погодин М. О древнем языке русском / М. Погодин. – СПб., 1856. – 32 с.
 13. Русскій. Досужіє мысли / [Без автора] // Прикарпатская Русь. – 1909. – № 18.
 14. С. Л. К настоящему положению русского национального дела в Галичине / С. Л. // Прикарпатская Русь. – 1912. – № 888.
 15. С. С. О хлопскихъ газетахъ / С. С. // Русская Рада. – 1912. – № 10.
 16. Столбинъ. Всеобщий орган и всеобщее въ немъ сотрудничество / Столбинъ // Прикарпатская Русь. – 1909. – № 6.
 17. Съезд мужей доверия Русско-народной партии и ее организаций. – Львов : Изд. политич. о-ва «Русская Рада» во Львове, 1900. – 41 с.

IDEOLOGICAL AND POLITICAL DETERMINANTS OF COMMUNICATIONAL PROCESS OF RUSSOPHILE PRESS

Tetiana Slotiuk

*Ivan Franko National University of Lviv
Generala Chuprynky str. 49, Lviv, 79044, Ukraine
e-mail: burdeha@ukr.net*

In this article are analyzed the main ideological and political determinants of Russophile discourse of 20th cent. It is also taken into consideration the main aspects of this communicational process: the problem of language, history, national identity, culture, church and religious life. It is discovered the main programmatic and ideological documents, which was used by Russophile editions.

Key words: press, language, history, communication, ideologemes.